

PAWEŁ PIETRZAK

Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji

ORCID: 0000-0002-1183-3353

e-mail: panpawelpietrzak@gmail.com

Prawnomiędzynarodowa subsumpcja wybranych aspektów napięcia w okolicach cieśniny Ormuz w 2019 roku

**International law's subsumption of selected
aspects of the 2019 Strait of Hormuz tension**

Słowa kluczowe:

prawo międzynarodowe,
wojny tankowców,
cieśnina Ormuz

Keywords:

international law,
tanker war,
strait of Hormuz

International law's subsumption of selected aspects of the 2019 Strait of Hormuz tension

The purpose of this article is to conduct an international law analysis of the events that occurred around the Strait of Hormuz in 2019 and related incidents. It mainly focuses on incidents that took place between the United States and Iran. It should be noted that the complexity of the factual situation has a significant impact on the content of the argument. Namely, the article only describes events of key importance from the perspective of international relations. They are supplemented by events of moderate significance that are necessary for conducting an argument from the perspective of international law. The following issues are also considered: the importance of the Strait of Hormuz, relations between the United States and Iran after 1941 and the increased tension observed in their relations since spring 2018. Even though ambiguities of both factual and legal nature speak in favour of the Islamic Republic of Iran, according to the rule in dubio pro reo, it seems that the activities of the Iranian state should be examined in more detail. Consequently, it can be concluded that it is necessary to appoint an independent commission to collect more evidence.

Wprowadzenie

Na kolejnych stronach artykułu zostanie przedstawiony stan faktyczny wybranych zdarzeń rozgrywających się w 2019 r. w okolicach cieśniny Ormuz, a także zająć z nimi powiązanych. W następnej kolejności analizie będzie poddany stan prawny pozostający w związku z ustalonym stanem faktycznym. W końcu przeprowadzona zostanie subsumpcja, której bezpośrednim celem stanie się ustalenie sytuacji prawnej z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Przed rozpoczęciem analizy należy poruszyć dwa tematy. Po pierwsze wskazane byłoby zwrócić uwagę na rozważania szkoły realizmu prawniczego – szczególnie cenionej na gruncie systemu prawnego Stanów Zjednoczonych. Podstawowym założeniem tej szkoły jest dokonanie rozróżnienia między prawem w księgach, formułowanym w kodeksach (*law in books*), a prawem w działaniu (*law in action*). Zasadność powyższego rozróżnienia uzasadnia się tym, że na prawo w działaniu składa się nie tylko treść ustaw i precedensów (prawo w księgach), ale także dyskurs polityczny, ekonomiczny czy kulturowy. Po zaznajomieniu się z powyższym poglądem, warto zaznaczyć, że osamotniona analiza sytuacji z punktu widzenia prawa międzynarodowego nie stanowi jedynego czynnika wpływającego na decyzje jakiegokolwiek państwa na arenie międzynarodowej. W hipotetycznej dyskusji na temat, o którym traktuje artykuł, powinno się też poruszyć problematykę sytuacji politycznej, ekonomicznej czy kulturowej. Druga uwaga, którą należy poczynić, dotyczy źródeł informacji. Nie można zapominać, że dane zawarte w artykule pochodzą przede wszystkim ze źródeł anglojęzycznych, co w pewnym stopniu prowadzi do zachwiania zasady *audiatur et altera pars* na korzyść strony amerykańskiej.

Cieśnina Ormuz

Jedna z pierwszych wzmianek o cieśninie Ormuz dotarła do cywilizacji pod koniec XIII w. za sprawą Marco Polo. Interesująca nas cieśnina pojawiła się w opowieściach wenecjańskiego kupca w związku z jego podróżą do Chin, a później została nam przybliżona w *Opisaniu świata*. Cieśnina Ormuz była miejscem, w którym Marco Polo zamieniał rodzaj transportu z wodnego na lądowy. Samo w sobie nie jest to wydarzenie o znaczeniu doniosłym, ale zaświadcza o kluczowym usytuowaniu tej cieśniny zachowanym aż do czasów współczesnych.

Renesans znaczenia cieśniny Ormuz w związku z jej położeniem przypada na początki transportu wodnego ropy naftowej z państw położonych nad Zatoką Perską (tj. na pierwszą połowę XX w.)¹. Obecne znaczenie tej drogi wodnej wynika z dwóch faktów. Po pierwsze przez wody cieśniny Ormuz przepływa ok. 30 proc. światowej ropy naftowej transportowanej drogą morską², po drugie – cieśnina Ormuz jest jedynym istniejącym połączeniem Zatoki Perskiej z resztą światowych akwenów.

Stosunki Stanów Zjednoczonych z Iranem

Początków współczesnych stosunków międzynarodowych między Stanami Zjednoczonymi a Iranem należy upatrywać w latach 1941–1942, kiedy szachem Iranu został Mohammad Reza Pahlawi. Pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej to okres obopólnego dążenia państw do zacieśniania relacji na podłożu polityczno-gospodarczym. Iran w sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi upatrywał szansę na uniezależnienie się od Wielkiej Brytanii i Związku Sowieckiego, które dominowały politycznie na Bliskim Wschodzie. Stany Zjednoczone z kolei w sojuszu z Iranem upatrywały sojusznika w newralgicznym miejscu kuli ziemskiej, a także podstawę własnego rozwoju gospodarczego³.

Pierwszym kluczowym momentem w relacjach między obu państwami stał się 1953 r., w którym Amerykanie, w ramach operacji Ajax, dokonali zamachu stanu, obalając niechętnego im irańskiego premiera Mohammada Mossaddegha. Przez swoją ingerencję Stany Zjednoczone doprowadziły do utraty dobrego mniemania, jakim obdarzyło je irańskie społeczeństwo⁴.

- 1 T. Gołąb, *Historia ropy naftowej*, Onet [online], 28 V 2009 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.onet.pl/lodz/historia-ropy-naftowej/61879wp>>.
- 2 N. McCarthy, *The strategic importance of the strait of Hormuz [infographic]*, „Forbes” [online], 11 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/07/11/the-strategic-importance-of-the-strait-of-hormuz-infographic>>.
- 3 R. Czulda, J. Gajda, *Iran i Stany Zjednoczone – geneza, stan obecny i perspektywy*, Warszawa 2019, s. 6.
- 4 M. Górnicka, *Szach-mat, po premierze*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/magdalena-gornicka-szach-mat-po-premierze>>.

Kolejne ważne wydarzenia przypadły na przełom lat 1978/1979 – wówczas nastąpił wybuch irańskiej rewolucji islamskiej. W styczniu 1979 r. doszło do obalenia szacha Mohammada Rezy Pahlawiego. Wraz z monarchą uczestnicy demonstracji odrzucali również ingerencję innych państw w sprawy Iranu (przede wszystkim Stanów Zjednoczonych) oraz narzuconą im po wojnie liberalną demokrację. Za najpełniejszy przejaw wrogiego nastawienia do Stanów Zjednoczonych można uznać zajęcie ambasady amerykańskiej w Iranie w listopadzie 1979 r. przez irańskich studentów, którzy otrzymali społeczne poparcie. Korzystnie na relacje bilateralne nie wpłynęła też, nieudana i tragiczna w skutkach, próba odbicia przez USA zakładników, których zwolniono dopiero w styczniu 1981 r.⁵

Stosunki między Stanami Zjednoczonymi i Iranem od czasu kryzysu z powodu zakładników tworzą sinusoidę następujących po sobie momentów ochłodzenia, ocieplenia i stabilizacji. W okresie rządów ostatnich czterech prezydentów Stanów Zjednoczonych cykle ocieplenia przypadają na czas sprawowania władzy przez reprezentantów partii demokratycznej, a ochłodzenia – na okres władzy republikanów. Przykładem ochłodzenia może być przemówienie George'a Busha z 2002 r. dotyczące „osi zła”, do której zaliczył on Irak, Koreę Północną oraz Iran⁶. Inną egzemplifikacją są wydarzenia następujące za prezydentury Donalda Trumpa.

Napięcie stosunków w latach 2018 i 2019

Motywy przewodnim w relacjach między Stanami Zjednoczonymi i Iranem od początku XXI w. jest irański program nuklearny. Stany Zjednoczone są jednym z głównych orędowników potrzeby ograniczenia, a nawet powstrzymania, irańskich badań w zakresie energii atomowej. Uzasadniają to dążeniem do ograniczania liczby państw dysponujących arsenałem nuklearnym zwłaszcza, że Iran uznawany jest za kraj

5 A. Gwarda, *Relacje USA – Iran przed i w dobie Rewolucji Islamskiej 1979 r.*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/andrzej-gwarda-relacje-usa-iran-przed-i-w-dobie-rewolucji-islamskiej-1979r>>.

6 R. Rozmus, *Czas na Iran – era Busha*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/rafal-rozmus-czas-na-iran-era-busha>>.

wysoce nieprzewidywalny i to w stosunku do niego podnoszone są argumenty o chęci wejścia w posiadanie broni jądrowej. Islamska Republika Iranu utrzymuje jednak, że program ma jedynie służyć celom powiązanym z pokojowym wykorzystaniem energii atomowej⁷.

W 2015 r., za prezydentury Baracka Obamy, zawarte zostało Porozumienie nuklearne z Iranem. Wśród jego sygnatariuszy znalazły się takie państwa jak Iran, USA, Rosja, Chiny, Wielka Brytania, Francja i Niemcy. Nowy prezydent Stanów Zjednoczonych – Donald Trump – w mowie z 8 V 2018 r. zapowiedział wycofanie się swojego państwa z powyższej umowy, argumentując, że stanowi ona „okropnie jednostronne porozumienie”, które nie powinno nigdy zostać zawarte⁸. Przechodząc od słów do czynów, Stany Zjednoczone rzeczywiście umowę tę wypowiedziały i w związku z tym od 8 V 2018 r. napięcie w stosunkach między USA a Iranem stopniowo i konsekwentnie rosło. Wskazaną datę można uznać za początek obecnego kryzysu⁹. Z perspektywy czasu wypada wyrazić przekonanie, że mianowania – nowego Sekretarza Stanu (Mike’a Pompeo) i Doradcy do spraw Bezpieczeństwa Narodowego (Johna Boltona) w kwietniu 2018 r. – stały się pewnego rodzaju preludivum. Obaj nowo powołani urzędnicy, powszechnie znani ze swoich jednoznacznych poglądów w stosunku do Iranu, uważani są za przedstawicieli amerykańskich jastrzębi – osób dążących do siłowej konfrontacji z innymi państwami. Amerykańską prasę bulwersowały zwłaszcza związki Boltona z interwencją Stanów Zjednoczonych na terenie Iraku w 2003 r., gdy Bolton, pełniąc wówczas rolę podsekretarza w administracji George’a Busha, upowszechniał przekonanie – obecnie uważane za fałszywe – zgodnie z którym Irak miał posiadać broń masowego rażenia¹⁰.

7 M. Jarocki, *Irański dylemat kandydata*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/michal-jarocki-iranski-dylemat-kandydata>>.

8 M. Landler, *Trump abandons Iran nuclear deal he long scorned*, „The New York Times” [online], 8 V 2018 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>>.

9 J. Haltiwanger, *Here’s what’s in the 2015 nuclear deal with Iran that Trump withdrew from, sparking a crisis that’s led to the brink of war*, „Business Insider” 2019 [online], 14 I 2020 [dostęp: 7 II 2020], dostępny w internecie: <<https://www.businessinsider.com/iran-nuclear-deal-explained?IR=T>>.

10 G. Panetta, E. Cranley, *Meet John Bolton Trump’s former national security adviser who wrote a bombshell tell-all memoir about his time in the White House*,

Po roku względnego spokoju, Donald Trump w dniu 8 IV 2019 r. wystąpił z kolejną mową. Prezydent USA zawarł w niej stwierdzenie, zgodnie z którym Stany Zjednoczone uznały Armię Strażników Rewolucji Islamskiej (jedną z dwóch gałęzi irańskich sił zbrojnych) za organizację terrorystyczną¹¹. W odpowiedzi na takie *dictum* 16 IV 2019 r. prawodawcy irańscy na swojej liście organizacji zakwalifikowanych jako terrorystyczne zamieścili Centralne Dowództwo Stanów Zjednoczonych.

Następnie 5 V 2019 r. Bolton wydał komunikat, który głosił, że Stany Zjednoczone w odpowiedzi na szereg niepokojących wskazań i ostrzeżeń wysyłają na Bliski Wschód grupę okrętów wojennych oraz bombowce¹². Anonimowy amerykański urzędnik poinformował ponadto, że działania te podjęto, opierając się na jasnych wskazaniach, iż Iran i jego sojusznicy planują atak na siły amerykańskie w tym regionie¹³.

Sytuacja faktyczna

W niedzielny poranek (12 V 2019 r.) niedaleko wejścia do cieśniny Ormuz doszło do ataku na cztery tankowce, z których dwa należały do Arabii Saudyjskiej i po jednym do Norwegii oraz Zjednoczonych Emiratów Arabskich¹⁴.

„Business Insider” 2019 [online], v 2019 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://www.businessinsider.com/who-is-john-bolton-architect-iraq-war-pushing-action-against-iran-2019-5?IR=T>>.

- 11 E. Wong, E. Schmitt, *Trump designates Iran's revolutionary guards a foreign terrorist group*, „The New York Times” [online], 8 IV 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/04/08/world/middleeast/trump-iran-revolutionary-guard-corps.html>>.
- 12 K. DeYoung, M. Ryan, *In message to Iran, White House announces new military assets in Middle East*, „The Washington Post” [online], 5 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-message-to-iran-white-house-announces-new-military-assets-in-middle-east/2019/05/05/7d7381d8-6f9b-11e9-8be0-ca575670e91c_story.html>.
- 13 L. Martinez, E. McLaughlin, M. McGraw, M. Raddatz, *Aircraft carrier sent to Middle East after indications Iran planned attack on US forces*, abcNews [online], 7 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://abcnews.go.com/Politics/aircraft-carrier-middle-east-indications-iran-planned-attack/story?id=62843182>>.
- 14 TRTWorld, *Saudi oil tankers hit by 'sabotage attacks' as Gulf tensions soar*, TRTWorld [online], 13 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.trtworld.com/middle-east/saudi-oil-tankers-hit-by-sabotage-attacks-as-gulf-tensions-soar-26587>>.

Dwa dni później nastąpił atak dronów oraz rakiet manewrujących na saudyjskie obiekty naftowe. Do ataku przyznał się jemeński ruch Huti. Tego samego dnia anonimowy, wysokiej rangi urzędnik Departamentu Obrony Zjednoczonych Emiratów Arabskich poinformował, wnioskując na podstawie ogólnych okoliczności, że za atak z 12 V 2019 r. prawdopodobnie odpowiada Iran¹⁵.

Czwartego dnia, licząc od napaści na tankowce, wiceminister obrony Arabii Saudyjskiej oskarżył Iran o zlecenie ruchowi Huti ataków z poprzednich dni¹⁶.

Piątego dnia od dokonanego ataku opublikowano norweski raport w sprawie wydarzeń z 12 VI 2019 r. Stwierdzono w nim, że za atak na cztery tankowce jest prawdopodobnie odpowiedzialny Iran¹⁷. Do podobnych wniosków można było dojść po wysłuchaniu słów amerykańskiego admirała Michaela Gildaya¹⁸.

W niecały miesiąc od incydentu z tankowcami, 6 VI 2019 r., został opublikowany wstępny międzynarodowy raport przygotowany pod przewodnictwem Zjednoczonych Emiratów Arabskich. Można było w nim znaleźć ocenę, zgodnie z którą atak na cztery tankowce był częścią wyrafinowanej i skoordynowanej operacji przeprowadzonej przez podmiot o znacznej zdolności operacyjnej – najprawdopodobniej aktora państwowego¹⁹.

- 15 V. Yee, *Yemen's Houthi rebels attack Saudi oil facilities, escalating tensions in gulf*, „The New York Times” [online], 14 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/05/14/world/middleeast/saudi-oil-attack.html>>; Wikipedia, Wolna Encyklopedia, *Lqd*, Wikipedia, Wolna Encyklopedia [online], dostępny w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/L%C4%85d>>.
- 16 S. Kalin, A. Alsharif, *UPDATE 3-Saudi Arabia accuses Iran of ordering drone attack on oil pipeline*, Reuters [online], 16 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/yemen-security-iran/update-1-saudi-arabia-accuses-iran-of-ordering-drone-attack-on-oil-installations-idUSL5N22S32Z>>.
- 17 J. Saul, G. Fouche, *Exclusive: Insurer says Iran's Guards likely to have organized tanker attacks*, Reuters [online], 17 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-oil-tankers-exclusive/exclusive-insurer-says-irans-guards-likely-to-have-organized-tanker-attacks-idUSKCN1SN1P7>>.
- 18 Gulf News, *Iran directly behind tanker attacks off UAE coast, US says*, Gulf News [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://gulfnews.com/world/mena/iran-directly-behind-tanker-attacks-off-uae-coast-us-says-1.64179304#>>.
- 19 R. Roth, *Multinational investigation on Gulf tanker attacks point to a 'state actor' but Iran not mentioned by name*, CNN [online], 6 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019],

Do otwarcia kolejnego rozdziału perypetii z udziałem USA i Iranu w roli głównej doszło 13 VI 2019 r. Został wówczas przeprowadzony, podobny do majowego, atak na dwa tankowce: norweski i japoński. Wydarzenia, które nastąpiły po tym incydencie, przedstawiały się podobnie do tych sprzed miesiąca²⁰.

Trzeci epizod, interesujący z punktu widzenia stosunków międzynarodowych i prawa międzynarodowego, wydarzył się 20 VI 2019 r. Tego dnia doszło do eskalacji konfliktu w dwóch odsłonach. Najpierw został zestrzelony amerykański bezzałogowy statek latający, który zdaniem strony irańskiej znalazł się nad wodami terytorialnymi Iranu, czemu zaprzeczyły Stany Zjednoczone, twierdząc, że dron znajdował się nad pełnym morzem²¹. W odpowiedzi na zestrzelenie drona, Stany Zjednoczone przeprowadziły cyberatak na obiekty Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej²².

Ostatnimi z analizowanych ważnych momentów stały się konfrontacyjne działania między Iranem a Wielką Brytanią, głównym sprzymierzeńcem Stanów Zjednoczonych w tym konflikcie. W dniu 4 VII w Cieśninie Gibraltarskiej, brytyjskim terytorium zamorskim, doszło do zatrzymania tankowca powiązanego z Iranem²³. W odpowiedzi na to 11 VII w cieśninie Ormuz

dostępny w internecie: <<https://edition.cnn.com/2019/06/06/middleeast/uae-saudi-oil-tankers-intl/index.html>>; zob. też: J. Karam, 'State actor' likely to blame in Fujairah tanker attacks, report says, *The National* [online], 7 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.thenational.ae/world/mena/state-actor-likely-to-blame-in-fujairah-tanker-attacks-report-says-1.871530>>.

20 BBC, *Gulf of Oman tanker attacks: What we know*, BBC [online], 18 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48627014>>.

21 T. Bellon, M. Stone, J. Oatis, *Factbox: The Global Hawk drone shot down by Iran*, Reuters [online], 20 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <reuters.com/article/us-mideast-iran-usa-factbox/factbox-the-global-hawk-drone-shot-down-by-iran-idUSKCNITL29K>.

22 J. Barnes, T. Gibbons-Neff, *U. S. Carried Out Cyberattacks on Iran*, „The New York Times” [online], 22 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/06/22/us/politics/us-iran-cyber-attacks.html>>.

23 G. Faulconbridge, *Gibraltar extends detention of Iranian tanker for month*, Reuters [online], 19 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-tanker-gibraltar/gibraltar-extends-detention-of-iranian-tanker-for-a-month-idUSKCN1UE16I>>.

miała miejsce próba zatrzymania tankowca brytyjskiego²⁴, a 19 VII doszło już do skutecznego zatrzymania innego brytyjskiego tankowca²⁵.

Na podstawie przytoczonego tu faktycznego stanu relacji amerykańsko-irańskich zostaną w dalszej części artykułu omówione następujące instytucje prawa międzynarodowego publicznego: reżim prawny dotyczący przepływu przez cieśninę Ormuz, przypisanie działania państwu, zakaz użycia siły w stosunkach międzynarodowych oraz retorsje i represalia.

Reżim prawny przepływu przez cieśninę Ormuz

Analizę instytucji prawa międzynarodowego publicznego w sprawie reżimu przepływu przez cieśniny warto przeprowadzić w formie wywodu historycznego, czyli przez wskazanie genezy zasady wolności mórz, morza terytorialnego, prawa nieszkodliwego przepływu oraz prawa przejścia tranzytowego.

Za punkt startowy należy przyjąć starożytność, kiedy doszło do wykształcenia się zasady wolności mórz w znaczeniu czysto faktycznym. Innymi słowy, w tamtym czasie wszyscy mogli swobodnie przemieszczać się po akwenach (niezależnie od wybranej pory dnia i miejsca żeglugi), jak również oddawać się rybołówstwu w dowolnie wybrany przez siebie sposób. Nie można natomiast mówić o wykształceniu się w tamtym okresie zasady wolności mórz jako zwyczaju prawa międzynarodowego ze względu na brak *opinio iuris* starożytnych znawców prawa. Prowadzenie dyskusji na temat statusu prawnego morza byłoby irrelevantne w ówczesnym stanie faktycznym, który należy streścić za pomocą trzech okoliczności. Po pierwsze, powierzchnia mórz i oceanów wynosi (można przyjąć, że w tamtych czasach także wynosiła) w przybliżeniu 71 proc. powierzchni kuli ziemskiej²⁶, czyli

24 B. McKernan, *Iranian boats 'attempted to impede' British oil tanker in strait of Hormuz*, „The Guardian” [online], 11 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.theguardian.com/world/2019/jul/11/iranian-boats-harass-british-oil-tanker-in-strait-of-hormuz>>.

25 J. Saul, L. Heavens, W. Maclean, *Iran release seven crew members of detained British tanker*, Reuters [online], 4 IX 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-iran-tanker/iran-to-release-seven-crew-members-of-detained-british-tanker-state-tv-idUSKCNIVPOP6>>.

26 A. C. Duxbury, hasło: *Ocean*, Encyclopaedia Britannica [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.britannica.com/science/ocean>>.

ok. 365 000 000 km kw.²⁷ Mówiąc w sposób łatwiejszy do zwizualizowania, powierzchnia mórz i oceanów przewyższa ponad 1166 razy powierzchnię Polski²⁸, co należy uznać za wartość stosunkowo wysoką. Po drugie, w początkach starożytności (tj. w 2000 r. p.n.e.) ludność oscylowała wokół względnie niewielkiej liczby 25 000 000²⁹. Po trzecie, na wczesnym etapie rozwoju cywilizacji przeważająca część ówczesnej ludności skupiała się na czynnościach bardziej potrzebnych im do egzystencji niż żegluga – czy to ze względu na brak możliwości (z uwagi na posiadaną technologię), czy ze względu na konieczność poświęcenia czasu ważniejszym zmartwieniom. Biorąc pod uwagę wszystkie trzy powyższe fakty, początki starożytności to czas, w którym względnie nieliczna populacja światowa wykazuje niespecjalne zainteresowanie samymi morzami, nie mówiąc już o ich statusie prawnym. Jeśli nawet już jakaś cywilizacja oddaje się żegludze (np. w celach handlowych), to prawdopodobieństwo, że podczas podróży dojdzie do spotkania dwóch okrętów jest praktycznie żadne. Jednak w obliczu zmiany okoliczności – czyli wraz ze wzrostem światowej populacji i na skutek rozwoju technologii – sytuacja zaczyna ulegać zmianie. Dochodzi do wzmożonego zainteresowania tematyką morza w ogólności i jego statusem prawnomiędzynarodowym w szczególności.

W XVIII w. w odpowiedzi na zagadnienie wolności mórz wykształciła się instytucja morza terytorialnego. Stanowi ono najbliższą lądowi część morza, która wchodzi w skład terytorium państwa i nad którą państwu przysługuje suwerenna władza. Możliwość zatem żeglugi po tym fragmencie mórz i oceanów zależy od stanowiska danego kraju. Na tym etapie przepływ przez cieśninę Ormuz nie stanowiłby problemu, co wiąże się z ówczesną szerokością morza terytorialnego. Powszechnie przyjmowano, że równa się ona zasięgowi strzału armatniego. Biorąc pod uwagę ówczesny stan balistyki, szerokość morza terytorialnego wynosiła 3 mile morskie.

27 Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Ląd*, Wikipedia, Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/L%C4%85d>>.

28 Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Polska*, Wikipedia, Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska>>.

29 Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Ludność świata*, Wikipedia Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska>>.

Jednak z biegiem lat i z rozwojem technologicznym zaczęto dostrzegać potrzebę przyjęcia innego sposobu wyznaczania szerokości morza terytorialnego. Obecnie, po wielu dwudziestowiecznych przejściach, uważa się powszechnie, że morze terytorialne danego państwa może rozciągać się przez 12 mil morskich. W związku z tym nie ma możliwości, aby cieśninę Ormuz pokonać bez przepływu przez morze terytorialne Omanu albo Iranu. W praktyce (ze względu na drogi morskie³⁰) wpłynięcie do Zatoki Perskiej odbywa się przez wody morza terytorialnego Iranu, a wypływa się z niej przez morze terytorialne Omanu. Na tym etapie rozważań należy uznać, że skoro Iranowi przysługuje suwerenność nad obszarem cieśniny Ormuz, to może on nim dysponować w dowolny dla siebie sposób. Nic jednak bardziej mylnego.

W odpowiedzi na powstanie instytucji morza terytorialnego, jak i na rozszerzenie jego szerokości w XX w., ustanowione zostały dwa prawa międzynarodowe. Mowa o prawie nieszkodliwego przepływu oraz prawie przejścia tranzytowego. Pozostają one w takiej do siebie relacji, że w połowie drogi od wolności mórz do prawa nieszkodliwego przepływu znajduje się prawo przejścia tranzytowego. W ramach przykładu: prawo przejścia tranzytowego – w przeciwieństwie do prawa nieszkodliwego przepływu – obejmuje także przelot statków powietrznych (a nie tylko morskich) oraz umożliwia przejście okrętów podwodnych bez potrzeby wynurzenia się. W związku z tym państwa leżące nad cieśninami (takie jak Iran) są żywo zainteresowane honorowaniem jedynie nieszkodliwego przepływu, podczas gdy potęgi morskie (w tym Stany Zjednoczone) uznają za powszechnie obowiązujący reżim przejścia tranzytowego.

Mimo że o prawie nieszkodliwego przepływu należało mówić już zdecydowanie wcześniej, to pierwsza poważna wzmianka go dotycząca pochodzi z orzeczenia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (MTS) w sprawie incydentu w cieśninie Korfu (1949). MTS stwierdził, że tak długo, jak mamy do czynienia z nieszkodliwym przepływem, państwo ma prawo, na mocy międzynarodowego zwyczaju, do przejścia jego okrętów przez cieśninę używaną w żegludze międzynarodowej (tzn. taką, która łączy dwie części pełnego morza) bez potrzeby uzyskiwania zgody

30 D. Rothwell, *Sea Lanes*, Max Planck Encyclopedias of International Law 2009, Oxford Public International Law.

państwa nadbrzeżnego³¹. To zwyczajowe prawo nabyło charakteru traktatowego za sprawą zawarcia go w Konwencji o morzu terytorialnym i o morskim pasie przyległym z 1958 r.

Prawo przejścia tranzytowego powstało w wyniku prac nad Konwencją o prawie morza z 1982 r. W toku redagowania tekstu tej konwencji padały propozycje wielu podobnych instytucji, które miałyby zagwarantować przeciwwagę dla morza terytorialnego o szerokości 12 mil morskich. W wyniku skomplikowanych dyskusji wypracowano prawo przejścia tranzytowego. Była to instytucja kompromisowa i starająca się pogodzić interesy zarówno potęg morskich, jak i państw nadbrzeżnych. Należy jednak odnotować, że niektóre radykalnie nastawione potęgi morskie oraz radykalne państwa nadbrzeżne kontestowały prawo o podobnej treści. Iran, na przykład, złożył deklarację do Konwencji o prawie morza, w której zaznaczył, że przejście tranzytowe to prawo o charakterze jedynie traktatowym, niestanowiące zwyczaju międzynarodowego, a zatem obowiązuje ono jedynie państwa, które ratyfikowały tę międzynarodową umowę. Ponadto Iran, mimo że Konwencję podpisał, to jej nie ratyfikował. Stany Zjednoczone zaś niejednokrotnie argumentowały, że przejście tranzytowe należy do dziedziny prawa zwyczajowego i w związku z tym obowiązuje ono także państwa niebędące sygnatariuszami Konwencji o prawie morza z 1982 r.³²

Możliwość regulowania przepływu przez cieśninę Ormuz zależy w zasadniczym stopniu od tego, jaki status prawny jej przypiszemy – czy przepływ przez nią podlega prawu nieszkodliwego przepływu, czy prawu przejścia tranzytowego. Z praktyki Iranu wynika, że nieszkodliwy przepływ uznaje on za prawo o charakterze zwyczajowym, dlatego możemy je uznać za punkt wyjścia do dalszych rozważań. Statkom pokonującym cieśninę Ormuz przysługuje przynajmniej prawo nieszkodliwego przepływu³³. Zasadnicze pytanie dotyczy zastosowania prawa przejścia tranzytowego. Należy je przeanalizować pod kątem jego dwojakiego charakteru międzynarodowoprawnego.

31 Orzeczenie MTS w sprawie incydentu w cieśninie Korfu z 1949 r., s. 28 [online], dostępne w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf>>.

32 S. Mahmoudi, *Transit Passage*, Max Planck Encyclopedias of International Law 2008, Oxford Public International Law.

33 A. Gioia, *Persian Gulf*, Max Planck Encyclopedias of International Law 2007, par. 29–30, Oxford Public International Law.

Mogłoby się wydawać, że przejście tranzytowe – jako zawarte w treści Konwencji o prawie morza, której Iran jest sygnatariuszem – powinno być dla niego wiążące. Jednak prawo międzynarodowe w części przypadków do zaciągnięcia zobowiązania międzynarodowego wymaga obok podpisu także ratyfikacji. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku Konwencji o prawie morza, gdyż konwencja podlega ratyfikacji przez państwa członkowskie (art. 306). Jedyńm sposobem na związanie Iranu prawem przejścia tranzytowego jest uznanie tego prawa za zwyczaj międzynarodowy. Powyższa czynność nie jest zadaniem łatwym, a także nie ma charakteru czysto formalnego. Należy zaznaczyć, że trudno uznać prawo o niezbyt ściśle określonej treści – wobec którego są prowadzone ożywione negocjacje w trakcie prac przygotowawczych do Konwencji o prawie morza z 1982 r. – za prawo zwyczajowe. Bardziej prawdopodobne może natomiast być to, że od tamtego czasu nabrało ono charakteru zwyczajowego. Iran, co prawda, w 1982 r. wyraźnie sprzeciwił się uznaniu przejścia tranzytowego za zwyczaj międzynarodowy i konsekwentnie odtąd honoruje jedynie prawo nieszkodliwego przepływu przez cieśninę Ormuz, jednak przyjmuje się, że o istnieniu zwyczaju decyduje praktyka i *opinio iuris* większości zainteresowanych państw. Wskazuje się też, że większość ta powinna być bliska ogółowi państw, chociaż dalej pozostaje ona większością. W każdym wypadku trzeba wskazać, że ukształtowanie się międzynarodowego zwyczaju o treści prawa przejścia tranzytowego jest co najmniej wątpliwe. Najodpowiedniejszym rozwiązaniem byłoby skierowanie sprawy do rozstrzygnięcia przez międzynarodowy trybunał składający się z wybitnych jurystów prawa międzynarodowego, którzy wydaliby rzetelny i apolityczny wyrok poparty odpowiednim uzasadnieniem.

Przypisanie działania państwu

Część artykułu o tak brzmiącym tytule powinna przede wszystkim zająć się sprawami dowodowymi, lecz stanowią one aspekt związany raczej z faktami, a nie z prawem. Ewentualnie można zainteresowanych odesłać do omówienia wyroków Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w kwestii przypisania działania państwu za miny morskie³⁴.

34 J. Kraska, R. MacLaughlin, *Attribution of naval strikes in international law*, EJIL: Talk! [online], 24 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/attribution-of-naval-mine-strikes-in-international-law/>>.

Inny natomiast problem wyłączenia się w związku z pojawiającymi się oskarżeniami w sprawie różnych powiązań między Islamską Republiką Iranu a jemeńskim ruchem Huti. Abstrahując od odpowiedzialności politycznej, trzeba zadać pytanie obejmujące zakres zainteresowań prawa międzynarodowego. Mianowicie, czy Stany Zjednoczone albo Arabia Saudyjska mogą formułować roszczenia na gruncie prawa międzynarodowego w stosunku do Iranu w związku z działaniami podejmowanymi przez ruch Huti? Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest wcale oczywista. Na wstępie należy zaznaczyć, że państwo ponosi odpowiedzialność międzynarodową nie tylko za działalność swoich organów. Zgodnie z normą zwyczajową prawa międzynarodowego, która pokrywa się z artykułem 8 projektu Komisji Prawa Międzynarodowego w kwestii odpowiedzialności państwa za czyny niedozwolone: „Postępowanie osoby lub grupy osób będzie uważane za akt państwa w płaszczyźnie prawa międzynarodowego, jeśli osoba ta lub grupa osób faktycznie działa na podstawie instrukcji lub pod kierunkiem lub kontrolą państwa”. Przyjrzyjmy się zatem, jakie działania państwa podpadają pod powyższą normę.

Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w 1986 r. rozstrzygał sprawę działalności militarnej i paramilitarnej Stanów Zjednoczonych przeciwko Nikaragui. Na jej gruncie Trybunał został postawiony przed problemem przypisania odpowiedzialności międzynarodowej Stanom Zjednoczonym za działania partyzantki antyrządowej Contras w Nikaragui. Stwierdził on, że udział Stanów Zjednoczonych – nawet gdyby miał on charakter przeważający lub decydujący dla całego przedsięwzięcia, polegający na finansowaniu, organizowaniu, prowadzeniu szkoleń, zaopatrywaniu i wyposażaniu Contras, wyborze wojskowych i pozawojskowych celów oraz planowaniu całości operacji – jest niewystarczający, aby przypisać Stanom Zjednoczonym działania dokonane przez Contras³⁵. Wydaje się, że opisana tu sytuacja faktyczna jest bardziej zaawansowaną formą zaangażowania się w działalność partyzantki na terytorium obcego państwa niż ta, z którą mamy do czynienia w przypadku powiązań Iranu z ruchem Huti – biorąc pod uwagę, że najczęściej stawiany i najlepiej udowodniony

35 Orzeczenie MTS w sprawie działalności militarnej i paramilitarnej Stanów Zjednoczonych przeciwko Nikaragui z 1986 r., s. 54 [online], dostępne w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>>.

zarzut w stosunku do Islamskiej Republiki Iranu to zaopatrywanie ruchu powstańczego w broń³⁶.

Kolejne warte zasygnalizowania orzeczenie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości wiąże się ze sprawą działań zbrojnych na terytorium Demokratycznej Republiki Konga, co do których rozstrzygnięcie zapadło w 2005 r. Rozpoznając ten problem, Trybunał musiał zmierzyć się z pytaniem o odpowiedzialność Ugandy za działania podejmowane przez Ruch Wyzwolenia Konga. Organ wymiaru sprawiedliwości odwołał się do sprawy z 1986 r. i rozważał, czy czyny dokonane przez Ruch Wyzwolenia Konga odbywały się na podstawie instrukcji lub pod kierunkiem, albo kontrolą, Ugandy³⁷. Wydaje się, że w przypadku Huti nikt nawet nie formułuje zarzutu, zgodnie z którym ich działalność miałyby podpaść pod treść powyższej normy.

W końcu należy zwrócić uwagę na sprawę ludobójstwa w Bośni, w kwestii której rozstrzygał Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w 2007 r. Z treści wyroku wyraźnie wynika, że odpowiedzialność państwa za czyny niepaństwowych aktorów popełnione na podstawie instrukcji lub pod kierownictwem, albo kontrolą państwa, ma charakter normy prawa zwyczajowego³⁸. Nawet mimo takiego stwierdzenia trudno byłoby wykazać zasadność przypisania takiej odpowiedzialności Iranowi na gruncie istniejącej sytuacji faktycznej, ponieważ jego aktywność (prawdopodobnie ograniczająca się do dostarczania broni ruchowi Huti) nie przesądza faktu, że działania jemeńskiego ruchu powstańczego były podejmowane na podstawie instrukcji lub pod kierownictwem czy też kontrolą Iranu.

36 W. Maclean, *Weapons bound for Yemen seized on Iranian boat: coalition*, Reuters [online], 30 IX 2015 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-idUSKCNORUOR220150930>>; zob. też: J. Saul, P. Hafezi, M. Georgy, *Exclusive: Iran steps up supports for Houthis in Yemen's war – sources*, Reuters [online], 21 III 2017 [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-iran-houthis-idUSKBN16S22R>>.

37 Orzeczenie MTS w sprawie działań zbrojnych na terytorium Konga z 2005 r., s. 62, dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>>.

38 Orzeczenie MTS w sprawie dotyczącej stosowania Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 2007 r., s. 168 [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/01/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf>>.

Odmiernym zagadnieniem od przypisania państwu czynów aktora prywatnego jest naruszenie zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych. O zakazie użycia siły stanowi ustęp II artykułu 1 Karty Narodów Zjednoczonych: „wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko całości terytorialnej lub niepodległości któregośkolwiek państwa”. Ów zakaz stanowi także normę prawa zwyczajowego. Przyjmuje się, że użycie siły może przybierać różne postacie – np. zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju czy aktu agresji. Kwalifikowaną formą użycia siły jest także napaść zbrojna, która stanowi prawnie relewantne pojęcie z tego względu, że stanowi przesłankę niezbędną do samoobrony. W tym miejscu warto podkreślić pojawiające się argumentacje poszczególnych państw, zgodnie z którymi już samo ryzyko napaści zbrojnej stanowi wystarczającą przesłankę do podjęcia tzw. samoobrony prewencyjnej.

Z przytoczonego orzeczenia w sprawie Nikaragui dowiadujemy się, że działalność Stanów Zjednoczonych stanowiła użycie siły lub co najmniej (sankcjonowaną w równym stopniu) groźbę jej użycia w stosunku do Nikaragui. Trybunał stwierdził, że o użyciu siły stanowi uzbrojenie i szkolenie Contras. Z całą pewnością możemy zatem mówić o użyciu siły w charakterze pośrednim – przypominającym działalność Iranu na rzecz ruchu Huti. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wskazuje zarazem, że niecałej współpracy Stanów Zjednoczonych z bojówkami Contras należy przypisać przymiot użycia siły, ponieważ dostarczanie środków samo w sobie nie stanowi użycia siły. Powstrzymując się od formułowania definiwanych sądów na gruncie sytuacji rzeczywistej dotyczącej Iranu i Huti, wypada wskazać na możliwość dyskusji, czy mamy do czynienia z użyciem siły lub groźbą jej użycia ze strony Iranu w stosunku do Jemenu i Arabii Saudyjskiej, z którymi to państwami ruch Huti prowadzi wojnę.

Problematyka niekwalifikowanego użycia siły może być analizowana w odniesieniu do różnych sytuacji, które zdarzyły się w rejonie Zatoki Perskiej w 2019 r. W odniesieniu do niej należy wskazać, że użycie siły stanowi naruszenie normy prawa międzynarodowego, a zatem może wiązać się z odpowiedzialnością państwa i obowiązkiem naprawienia szkody. Tak więc, chociaż nie sposób będzie przypisać Iranowi odpowiedzialności za działalność ruchu Huti, to zarazem międzynarodowy trybunał będzie miał możliwość pociągnięcia tego państwa do odpowiedzialności na gruncie

prawa międzynarodowego za naruszenie zarówno zwyczajowego, jak i traktatowego zakazu użycia siły.

Należy zaznaczyć, że istnieje także możliwość analizy cyberataku Stanów Zjednoczonych pod kątem uznania go za użycie siły. Wskazuje się wprawdzie, że cyberatak nie podpada pod klasyczne rozumienie tego terminu, które łączy się z działaniami militarnymi. Jednak w odpowiedzi na ideę wojny hybrydowej zarysowuje się z drugiej strony potrzeba rozszerzenia terminu „użycie siły”³⁹.

Retorsje i represalia

Państwa w związku z zakazem użycia siły w relacjach międzynarodowych muszą uciekać się do bardziej subtelnych form wywierania nacisku na innych aktorów sceny międzynarodowej. Skrajnym przypadkiem jest odwoływanie się do samoobrony, która stanowi najbardziej „rozchwytywany” (dzięki swojej niedookreśloności) wyjątek od zakazu użycia siły. Innym sposobem jest wywieranie nacisków ekonomicznych, co do których panuje powszechne przekonanie, że nie stanowią one przejawu użycia siły w oparciu o artykuł 2, ustęp 4 Karty Narodów Zjednoczonych. W końcu niekontrolowanym i powszechnie akceptowanym środkiem działania w relacjach międzynarodowych są retorsje i środki odwetowe (represalia).

Mimo podobnego celu i zazębiających się losów obu instytucji występuje między nimi wiele różnic. Przede wszystkim należy wskazać na podstawową różnicę stanowiącą punkt wyjścia do dalszego wyводу. Badając poszczególne sytuacje zastosowania retorsji i represaliów, można *prima facie* dojść do wniosku, że retorsje to działania zgodne z prawem międzynarodowym, podczas gdy represalia stanowią naruszenie norm prawa międzynarodowego. O ile pierwszy rozpatrywany przypadek został w ten sposób zbadany poprawnie, o tyle w przypadku represaliów są one równie legalne jak retorsje.

Retorsje to z natury łagodniejsza i bezpieczniejsza forma samopomocy. Można je opisać jako nieprzyjacielskie działania, które są zgodne z prawem

39 M. Schack, *Did the US Stay 'well below the threshold of war' with its June cyberattack on Iran?*, EJIL: Talk! [online], 2 IX 2019 [dostęp: 7 IX 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/did-the-us-stay-well-below-the-threshold-of-war-with-its-june-cyberattack-on-iran/>>.

międzynarodowym. Czasami mowa jedynie o pewnej nieuprzejmości, a czasami o zachowaniach podlegających krytyce z punktu widzenia dyskursu politycznego czy choćby moralnego. Akademickim przykładem zastosowania retorsji jest proceder uznawania przedstawiciela dyplomatycznego danego państwa za *persona non grata*. Należy jednak zastrzec, że katalog retorsji (w zależności od kreatywności zainteresowanych państw) może się okazać bardzo pojemny. Świetną ilustracją retorsji na gruncie omawianych tu wydarzeń jest uznanie przez Stany Zjednoczone Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej za organizację terrorystyczną. Aktem zaś zastosowania retorsji odwrotnych stała się decyzja Islamskiej Republiki Iranu o przypisaniu Centralnemu Dowództwu Stanów Zjednoczonych przynajmniej organizacji terrorystycznej. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego na gruncie podanego stanu faktycznego doszło do przykładowego zastosowania legalnych środków przymusu, co w efekcie doprowadziło do rozwiązania konfliktu (a przynajmniej do zniwelowania nadmiernej napięcia). Oczywiście wypada tu poczynić zastrzeżenie, że idealną sytuacją byłoby pokojowe rozwiązanie sporu w drodze negocjacji, mediacji czy arbitrażu – bez uciekania się do samopomocy.

Z uwagi na swój łagodny charakter stosowanie retorsji nie musi spełniać praktycznie żadnych przesłanek, aby były one uznane za zgodne z prawem. Jednak w pewnych wyjątkowych sytuacjach ze stosowaniem retorsji mogą wiązać się negatywne skutki prawne. Egzemplifikacją może być wtargnięcie irańskich studentów do ambasady amerykańskiej w Teheranie i wzięcie jako zakładników członków personelu dyplomatycznego i konsularnego. Związane z tym postępowanie przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości trwało dłuższy czas, w związku z czym Trybunał wezwał obie strony (USA i Iran) do niepodejmowania żadnych działań potencjalnie zaostrzających konflikt. Po wezwaniu o podanej treści, a przed wydaniem orzeczenia, doszło jednak do próby odbicia zakładników przez Stany Zjednoczone. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w wydanym wyroku zarzucił stronie amerykańskiej, że próba odbicia zakładników mogła stanowić naruszenie prawa międzynarodowego, szczególnie, iż nie zastosowano się do wezwania Trybunału⁴⁰.

40 Orzeczenie MTS w sprawie amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie z 1980 r., s. 44 [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>>.

Można też stwierdzić, że w podobnej sytuacji międzynarodowy trybunał mógłby uznać również retorsje za zachowanie zaostojające konflikt i w związku z tym w swoim wyroku dokonać interpretacji mniej korzystnej dla strony, która się ich dopuściła.

Inną instytucją prawa międzynarodowego są represalia. Stanowią one środek odwetowy w stosunku do państwa, które dopuściło się czynu sprzecznego z prawem międzynarodowym. Środek taki ma na celu zmuszenie danego państwa do zaprzestania naruszania prawa albo do otrzymania odszkodowania za szkodę. Aby działanie danego państwa zostało uznane za akt represaliów, musi spełniać określone warunki wynikające z prawa zwyczajowego. Razem z innymi warunkami, które pretendują do nabrania charakteru norm prawa zwyczajowego, zostały one przedstawione w projekcie Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczącym odpowiedzialności państwa za czyny niedozwolone. Należy wskazać, że represalia winny być m.in.:

- odpowiedzią na naruszenie norm prawa międzynarodowego;
- poprzedzone negocjacjami i notyfikacją zamiaru użycia represaliów;
- zgodne z zakazem użycia siły i normami bezwzględnie wiążącymi prawa międzynarodowego;
- skierowane wyłącznie przeciwko sprawcy czynu niedozwolonego;
- proporcjonalne w stosunku do czynu niedozwolonego;
- środkiem koniecznym – co oznacza, że mogą być zastosowane jedynie w sytuacji braku innej możliwości uzyskania satysfakcji.

W przypadku naruszenia warunków stosowania represaliów powinny być one uznane za zwyczajny akt naruszenia norm prawa międzynarodowego. Państwo samo ocenia, czy istnieją przesłanki do zastosowania represaliów. Przede wszystkim musi ono samo zdecydować, że doszło do naruszenia norm prawa międzynarodowego po stronie przeciwnej. Dokonując oceny, powinno kierować się racjami obiektywnymi, a nie subiektywnymi – pod rygorem uznania ich działania w ramach represaliów za naruszenie norm prawa.

Warto zauważyć, że nie wszystkie działania państw, którym przypisywane jest miano represaliów, spełniają każdy z powyższych warunków. Należy jednak podkreślić, że warunek powstrzymania się od użycia siły winien być zawsze i bezwarunkowo przestrzegany. W związku z tym należy pamiętać, że każde działanie polegające na użyciu siły w szerokim tego słowa znaczeniu (bezpośrednie czy pośrednie) nie zasługuje na określenie jako represalia.

W związku z konfliktem koncentrującym się wokół wejścia do Zatoki Perskiej niektórzy zainteresowani zadają sobie pytanie, czy Iran może w akcie stosowania represaliów zablokować cieśninę Ormuz. Wydaje się, że możliwe jest to jedynie w ograniczonym zakresie, tzn. wskazuje się na możliwość ograniczenia prawa nieszkodliwego przepływu w stosunku do Stanów Zjednoczonych w odpowiedzi na ich ewentualne zachowania naruszające prawo międzynarodowe. Należy jednak napomknąć, że próba całkowitego zablokowania cieśniny Ormuz dla wszystkich zainteresowanych państw może zostać uznana za akt agresji wobec państw znajdujących się nad Zatoką Perską. Wynikałoby to z faktu zablokowania portów Kuwejtu, Kataru, Bahrajnu, Zjednoczonych Emiratów Arabskich i Iraku, a zgodnie z artykułem 3(c) rezolucji Zgromadzenia Ogólnego nr 3314 w sprawie definicji agresji, za takową należy uznać blokadę portów lub wybrzeży jakiegokolwiek państwa przez siły zbrojne innego państwa⁴¹.

Pod dyskusję można natomiast poddać kwestię: czy aresztowanie irańskiego tankowca w Gibraltarze i zajęcie brytyjskiego tankowca przez Iran to przypadki stosowania retorsji, czy represaliów? Retoryka obu stron konfliktu oraz ogół okoliczności wydają się wskazywać raczej na retorsje. Warto niemniej zastanowić się, czy zatrzymania statków odbyły się w zgodzie z prawem międzynarodowym, które (niezależnie czy chodzi o reżim swobodnego przepływu, czy przejścia tranzytowego) dopuszcza tylko poszczególne sposoby regulacji przepływu przez cieśniny przez państwa nadbrzeżne.

Podsumowanie

Po zapoznaniu się z ogólnymi rozważaniami na temat wybranych aspektów wydarzeń, które miały miejsce w ostatnim czasie w wyniku napiętych relacji między Stanami Zjednoczonymi a Islamską Republiką Iranu, można dojść do interesujących wniosków. Po pierwsze przedstawiona faktyczna sytuacja obfitowała w czynniki relewantne z punktu widzenia prawa międzynarodowego publicznego. To z kolei prowadzi – biorąc pod uwagę m.in. charakter źródeł prawa międzynarodowego – do skomplikowania

41 D. Guilfoyle, *Iran and Strait of Hormuz: some initial thought*, EJIL: Talk! [online], 2 II 2012 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/iran-and-the-strait-of-hormuz-some-initial-thoughts/>>.

sytuacji prawnej. Należy zauważyć, że problemy z subsumpcją prawnomiędzynarodową opisanych epizodów wynikają ze sporu zarówno co do stanu faktycznego (np. w przypadku przypisania odpowiedzialności Iranowi za działalność ruchu Huti), jak i stanu prawnego (jak w przypadku prawa nieszkodliwego przepływu i prawa przejścia tranzytowego). W związku z tym – z punktu widzenia dyskursu prawnego – za zasadne wydaje się uznanie Islamskiej Republiki Iranu za niewinną w kwestii zarzucanych jej czynów, zgodnie z powszechnie przyjętym wśród narodów cywilizowanych domniemaniem niewinności. Pragmatyzm jednak przemawia za co najmniej dokładniejszym ustaleniem stanu faktycznego przy pomocy niezależnej komisji międzynarodowej powołanej do zebrania materiału dowodowego. Wskazane byłoby ponadto uważniejsze przyglądanie się na bieżąco wydarzeniom zachodzącym na Bliskim Wschodzie.

W końcu niełatwo jednoznacznie przyznać całościową rację którejkolwiek ze strony konfliktu. W żywotnym interesie całej międzynarodowej społeczności leży wskazywanie na poszczególne zachowania naganne z punktu widzenia prawa międzynarodowego i tworzenie warunków sprzyjających pokojowemu rozwiązaniu sporów. Opisywana sytuacja powinna skłaniać zarówno rządy państw, jak i ich obywateli do zainteresowania się wydarzeniami mającymi miejsce w oddalonych od nich zakątkach globu. W dobie globalizacji, Internetu i wysoko rozwiniętej broni masowego rażenia każdy przysłowiowy trzepot skrzydeł motyla u brzegów Zatoki Perskiej potrafi znacząco wpłynąć na stan światowego bezpieczeństwa oraz gospodarki, co może przełożyć się na życie każdego z nas. Pozostaje mieć nadzieję, że kolejna podwyżka cen ropy albo materiał w telewizji z prezydentem światowego mocarstwa w roli głównej skłonią coraz większą część społeczeństwa do prześledzenia wydarzeń rozgrywających się na wodach zatoki Ormuz.

Bibliografia

- Barnes J., Gibbons-Neff T., *U. S. Carried Out Cyberattacks on Iran*, „The New York Times” [online], 22 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/06/22/us/politics/us-iran-cyber-attacks.html>>.
- BBC, *Gulf of Oman tanker attacks: What we know*, BBC [online], 18 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48627014>>.
- Bellon T., Stone M., Oatis J., *Factbox: The Global Hawk drone shot down by Iran*, Reuters [online], 20 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <[reuters](https://www.reuters.com/)>.

- com/article/us-mideast-iran-usa-factbox/factbox-the-global-hawk-drone-shot-down-by-iran-idUSKCN1TL29K>.
- Czulda R., Gajda J., *Iran i Stany Zjednoczone – geneza, stan obecny i perspektywy*, Warszawa 2019, s. 6.
- DeYoung K., Ryan M., *In message to Iran, White House announces new military assets in Middle East*, „The Washington Post” [online], 5 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <https://www.washingtonpost.com/world/national-security/in-message-to-iran-white-house-announces-new-military-assets-in-middle-east/2019/05/05/7d7381d8-6f9b-11e9-8be0-ca575670e91c_story.html>.
- Duxbury A. C., hasło: *Ocean*, Encyclopaedia Britannica [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.britannica.com/science/ocean>>.
- Faulconbridge G., *Gibraltar extends detention of Iranian tanker for month*, Reuters [online], 19 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-tanker-gibraltar/gibraltar-extends-detention-of-iranian-tanker-for-a-month-idUSKCN1UE16I>>.
- Gioia A., *Persian Gulf*, Max Plack Encyclopedias of International Law 2007, par. 29–30, Oxford Public International Law.
- Gołąb T., *Historia ropy naftowej*, Onet [online], 28 V 2009 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://wiadomosci.onet.pl/lodz/historia-ropy-naftowej/61879wp>>.
- Górnicka M., *Szach-mat, po premierze*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/magdalena-gornicka-szach-mat-po-premierze>>.
- Guilfoyle D., *Iran and Strait of Hormuz: some initial thought*, EJIL: Talk! [online], 2 II 2012 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/iran-and-the-strait-of-hormuz-some-initial-thoughts/>>.
- Gulf News, *Iran directly behind tanker attacks off UAE coast, US says*, Gulf News [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://gulfnews.com/world/mena/iran-directly-behind-tanker-attacks-off-uae-coast-us-says-1.64179304#>>.
- Gwarda A., *Relacje USA – Iran przed i w dobie Rewolucji Islamskiej 1979 r.*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/andrzej-gwarda-relacje-usa-iran-przed-i-w-dobie-rewolucji-islamskiej-1979r>>.
- Haltiwanger J., *Herés what’s in the 2015 nuclear deal with Iran that Trump withdrew from, sparking a crisis that’s led to the brink of war*, „Business Insider” 2020 [online], 14 I 2020 [dostęp: 7 II 2020], dostępny w internecie: <<https://www.businessinsider.com/iran-nuclear-deal-explained?IR=T>>.
- Jarocki M., *Irański dylemat kandydata*, Portal Spraw Zagranicznych 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/michal-jarocki-iranski-dylemat-kandydata>>.
- Kalin S., Alsharif A., *UPDATE 3-Saudi Arabia accuses Iran of ordering drone attack on oil pipeline*, Reuters [online], 16 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie:

- <<https://www.reuters.com/article/yemen-security-iran/update-1-saudi-arabia-accuses-iran-of-ordering-drone-attack-on-oil-installations-idUSL5N22S32Z>>.
- Karam J., *'State actor' likely to blame in Fujairah tanker attacks, report says*, *The National* [online], 7 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.thenational.ae/world/mena/state-actor-likely-to-blame-in-fujairah-tanker-attacks-report-says-1.871530>>.
- Kraska J., MacLaughlin R., *Attribution of naval strikes in international law*, *EJIL: Talk!* [online], 24 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/attribution-of-naval-mine-strikes-in-international-law/>>.
- Landler M., *Trump abandons Iran nuclear deal he long scorned*, „*The New York Times*” [online], 8 V 2018 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>>.
- Maclean W., *Weapons bound for Yemen seized on Iranian boat: coalition*, *Reuters* [online], 30 IX 2015 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-idUSKCNORUOR220150930>>.
- Mahmoudi S., *Transit Passage*, *Max Planck Encyclopedias of International Law* 2008, Oxford Public International Law.
- Martinez L., McLaughlin E., McGraw M., Raddatz M., *Aircraft carrier sent to Middle East after indications Iran planned attack on US forces*, *abcNews* [online], 7 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://abcnews.go.com/Politics/aircraft-carrier-middle-east-indications-iran-planned-attack/story?id=62843182>>.
- McCarthy N., *The strategic importance of the strait of Hormuz [infographic]*, „*Forbes*” [online], 11 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2019/07/11/the-strategic-importance-of-the-strait-of-hormuz-infographic>>.
- McKernan B., *Iranian boats 'attempted to impede' British oil tanker in strait of Hormuz*, „*The Guardian*” [online], 11 VII 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.theguardian.com/world/2019/jul/11/iranian-boats-harass-british-oil-tanker-in-strait-of-hormuz>>.
- Panetta G., Cranley E., *Meet John Bolton Trump's former national security adviser who wrote a bombshell tell-all memoir about his time in the White House*, „*Business Insider*” 2019 [online], V 2019 [dostęp: 5 X 2020], dostępny w internecie: <<https://www.businessinsider.com/who-is-john-bolton-architect-iraq-war-pushing-action-against-iran-2019-5?IR=T>>.
- Roth R., *Multinational investigation on Gulf tanker attacks point to a 'state actor' but Iran not mentioned by name*, *CNN* [online], 6 VI 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://edition.cnn.com/2019/06/06/middleeast/uae-saudi-oil-tankers-intl/index.html>>.
- Rothwell R., *Sea Lanes*, *Max Planck Encyclopedias of International Law* 2009, Oxford Public International Law.
- Rozmus R., *Czas na Iran – era Busha*, *Portal Spraw Zagranicznych* 2009 [online], dostępny w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<http://www.psz.pl/168-archiwum/rafal-rozmus-czas-na-iran-era-busha>>.

- Saul J., Fouche G., *Exclusive: Insurer says Iran's Guards likely to have organized tanker attacks*, Reuters [online], 17 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-oil-tankers-exclusive/exclusive-insurer-says-irans-guards-likely-to-have-organized-tanker-attacks-idUSKCN1S1N1P7>>.
- Saul J., Hafezi P., Georgy M., *Exclusive: Iran steps up supports for Houthis in Yemen's war – sources*, Reuters [online], 21 III 2017 [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-iran-houthis-idUSKBN16S22R>>.
- Saul J., Heavens L., Maclean W., *Iran release seven crew members of detained British tanker*, Reuters [online], 4 IX 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.reuters.com/article/us-iran-tanker/iran-to-release-seven-crew-members-of-detained-british-tanker-state-tv-idUSKCN1VPOP6>>.
- Schack M., *Did the US Stay 'well below the threshold of war' with its june cyberattack on Iran?*, EJIL: Talk! [online], 2 IX 2019 [dostęp: 7 IX 2019], dostępny w internecie: <<https://www.ejiltalk.org/did-the-us-stay-well-below-the-threshold-of-war-with-its-june-cyberattack-on-iran/>>.
- TRTWorld, *Saudi oil tankers hit by 'sabotage attacks' as Gulf tensions soar*, TRTWorld [online], 13 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.trtworld.com/middle-east/saudi-oil-tankers-hit-by-sabotage-attacks-as-gulf-tensions-soar-26587>>.
- Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Lqd*, Wikipedia, Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/L%C4%85d>>.
- Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Ludność świata*, Wikipedia Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/>>.
- Wikipedia, Wolna Encyklopedia, hasło: *Polska*, Wikipedia, Wolna Encyklopedia [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska>>.
- Wong E., Schmitt E., *Trump designates Iran's revolutionary guards a foreign terrorist group*, „The New York Times” [online], 8 IV 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/04/08/world/middleeast/trump-iran-revolutionary-guard-corps.html>>.
- Yee V., *Yemen's Houthi rebels attack Saudi oil facilities, escalating tensions in gulf*, „The New York Times” [online], 14 V 2019 [dostęp: 7 XII 2019], dostępny w internecie: <<https://www.nytimes.com/2019/05/14/world/middleeast/saudi-oil-attack.html>>.

Akty prawne

Karta Narodów Zjednoczonych

Konwencja o morzu terytorialnym i o morskim pasie przyległym z 1958 r.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 3314 z 1974 r.

Konwencja o prawie morza z 1982 r.

Projekt Artykułów Komisji Prawa Międzynarodowego dotyczący odpowiedzialności państwa za czyny niedozwolone z 2001 r.

Orzeczenia

- Orzeczenie MTS w sprawie incydentu w cieśninie Korfu z 1949 r., s. 28 [online], dostępne w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/1/001-19490409-JUD-01-00-EN.pdf>>.
- Orzeczenie MTS w sprawie amerykańskiego personelu dyplomatycznego i konsularnego w Teheranie z 1980 r. [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>>.
- Orzeczenie MTS w sprawie działalności militarnej i paramilitarnej Stanów Zjednoczonych przeciwko Nikaragui z 1986 r., s. 54 [online], dostępne w internecie [dostęp: 7 XII 2019]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>>.
- Orzeczenie MTS w sprawie działań zbrojnych na terytorium Konga z 2005 r., s. 62, dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf>>.
- Orzeczenie MTS w sprawie dotyczącej stosowania Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 2007 r., s. 168 [online], dostępne w internecie [dostęp: 5 X 2020]: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-2007-0226-JUD-01-00-EN.pdf>>.